
Complexitatea valorii juste și riscul de audit

Prof. univ. dr. Adela DEACONU,
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor,
e-mail: adela.deaconu@econ.ubbcluj.ro

Drd. Ioana CIURDAȘ,
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor,
e-mail: ioana.ciurdas@econ.ubbcluj.ro

Conf. univ. dr. Carmen Giorgiana BONACI,
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, Facultatea
de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor, e-mail:
carmen.bonaci@econ.ubbcluj.ro

Rezumat

Această lucrare verifică dacă auditorii – într-un context emergent, în care conceptul de valoare justă (VJ), la fel ca implementarea și auditarea acestuia, sunt relativ noi – sunt conștienți de riscul de estimare indus de procesul de evaluare (tipul evaluatorului pentru estimarea VJ și raportarea VJ), în funcție de calitatea controlului intern (CI). Pentru aceasta, s-a aplicat un experiment unui grup de auditori și studenți la nivel de masterat, folosind două elemente care sugerează raportarea VJ: „Atributele de evaluare și sensibilitatea valorii”, respectiv „Metode, ipoteze și model”. S-au obținut următoarele rezultate empirice: (1) riscul de audit al VJ este mai mic atunci când estimarea este făcută de un evaluator extern, în loc de un evaluator intern; (2) în comparație cu auditorii profesioniști, mai experimentați, studenții manifestă o încredere excesivă în raportul de evaluare extern în ceea ce privește atributele de evaluare, disponibilitatea datelor și soluțiile adoptate pentru a testa sensibilitatea valorii, atunci când CI prezintă deficiențe; (3) riscul de audit este mai mic atunci când evaluatorul este extern și, prin urmare, auditorii verifică în detaliu informațiile furnizate în raportul de evaluare ca date de intrare și metode aplicate; (4) atunci când CI nu prezintă deficiențe, verificarea metodelor, ipotezelor și modelului utilizat de către evaluatori induce auditorilor un risc mai mare decât cealaltă componentă a raportării VJ și anume atributele de evaluare și sensibilitatea valorii, în cazul în care estimarea este a managementului.

Cuvinte cheie: estimarea valorii juste; riscul de audit; metodologia evaluării; atributele de evaluare

Clasificare JEL: M42

Vă rugăm să citați acest articol astfel:

Deaconu, A., Ciurdaș, I., Bonaci, C. G. (2021), Fair Value Complexity and the Audit Risk, *Audit Financiar*, vol. XIX, no. 1(161)/2021, pp. 191-200,
DOI: 10.20869/AUDITF/2021/161/007

Link permanent pentru acest document:

<http://dx.doi.org/10.20869/AUDITF/2021/161/007>
Data primirii articolului: 22.01.2021
Data revizuirii: 27.01.2021
Data acceptării: 12.02.2021

Introducere

Cercetarea noastră analizează amploarea riscului de audit atunci când vine vorba de estimarea valorii juste (VJ) în raport cu elementele procesului de evaluare, presupuse a fi verificate de către auditori. Auditorii aplică teste specifice pentru VJ furnizate de managerii companiilor în scopul raportării financiare. Pe lângă evaluarea ipotezelor managementului, aceste teste trebuie să se concentreze și pe datele de intrare utilizate și pe metodele de evaluare aplicate. Principala noastră întrebare de cercetare este dacă apelul la un evaluator extern induce un risc mai mic de audit al estimării VJ, față de cazul în care evaluarea a fost efectuată de un evaluator intern. Atât evaluatorii externi, cât și cei interni sunt experții utilizați de conducere pentru a furniza o estimare a VJ. O altă întrebare de cercetare este dacă metodologia de evaluare (metode, ipoteze și model) prezentată în raportul de evaluare induce un risc de audit mai mare și un efort suplimentar pentru auditor decât o altă componentă a raportării valorii și anume atributele de evaluare și sensibilitatea valorii (riscul ca aceasta să se schimbe, altfel spus, volatilitatea valorii).

Subiectul a stârnit și suscită interes chiar și după ce Consiliul pentru Standarde Internaționale de Audit și Asigurare (IAASB) a publicat noua sa versiune a ISA 540 *Auditarea estimărilor contabile și a informațiilor conexe* în 2019, cu data inițială de aplicare în decembrie. Deoarece anterior organismul profesional a fost acuzat că nu a oferit suficiente îndrumări pentru a minimiza riscul de audit legat de incertitudinea estimărilor, noul ISA 540 (2019) este o revizuire majoră a versiunii anterioare, care vizează îmbunătățirea cerințelor pentru procedurile de evaluare a riscurilor și efortul de lucru al auditorului, pentru a răspunde riscurilor de eroare semnificative (IAASB, 2017).

Cercetătorii sunt, de asemenea, conștienți de natura specifică a estimărilor. Ei susțin că este important să se investigheze impactul asupra procesului de audit al riscurilor legate de estimarea VJ în raport cu factorii de influență ai acesteia (de exemplu, Christensen și colab., 2012; Bratten și colab., 2013). Cannon & Bedard (2017) și Glover și colab. (2017) atestă tendința auditorilor de a se baza în mod semnificativ pe activitatea experților externi în evaluare (consultanți), determinând astfel necesitatea unor îndrumări suplimentare pentru auditori în activitatea lor cu evaluatorii. Prin urmare, factorul pe care îl analizăm este tipul evaluatorului (furnizorul VJ,

extins la întreg procesul de evaluare. Alți factori pe care îi tratăm tangențial sunt complexitatea VJ și denaturarea valorii de către management (acțiunea părtinitoare sau subiectivă a managementului), presupuse a fi surse semnificative de risc pentru profesia de audit (Christensen și colab., 2012; Bratten și colab., 2013; Griffin, 2014; Brink și colab., 2016). Deoarece există rezultate mixte în literatura de specialitate cu privire la contribuția calității controlului intern (CI) asupra acestor aspecte (Brown-Liburd și colab., 2014; Joe și colab., 2017), l-am integrat de asemenea în modelul nostru.

Investigația pe care o propunem s-a concretizat într-un experiment aplicat auditorilor din România, precum și studenților de nivel masterat, având studii de specialitate. În acest fel, putem compara percepțiile auditorilor și ale studenților, putând observa de asemenea cunoștințele specializate furnizate viitorilor profesioniști. Alte contribuții ale cercetării noastre sunt îmbogățirea literaturii cu noi aspecte dintr-un context emergent în care VJ ca și concept și implementare sunt relativ noi și, respectiv, practica de audit și evaluare și legătura dintre cele două profesii.

Secțiunile următoare cuprind o analiză a literaturii de specialitate și a standardelor de audit implicate, explică cadrul de analiză pe care îl propunem, respectiv prezintă și comentează rezultatele empirice.

Factori de influență ai riscului specific estimării VJ

Dacă ne referim la cauze obiective, VJ este considerată complexă și volatilă din cauza naturii sofisticate a unor active care sunt evaluate și anume datele de intrare utilizate, colectate de pe piață și în continuă evoluție. Aceste caracteristici cresc riscul estimării și, prin urmare, riscul de audit al VJ. În plus, trebuie luate în considerare unele cauze subiective care amplifică aceste riscuri. Literatura specifică a identificat astfel de factori de influență, și anume incertitudinea estimării, denaturarea valorii de către management, scepticismul profesional, furnizorul de estimare a valorii juste, îndrumarea oferită de standardele profesionale și înțelegerea de către auditori a procesului de evaluare (de exemplu, Bratten și colab., 2013 sau Doliya și Singh, 2016). Conform întrebărilor noastre de cercetare, suntem interesați de furnizorul VJ, complexitatea VJ și denaturarea valorii de către management în estimarea VJ.

În raport cu complexitatea VJ, Bratten și colab. (2013) afirmă despre estimări că reprezintă o sarcină nestructurată cu natură complexă, realizare incertă, care nu are o verificabilitate obiectivă. De asemenea, există unele elemente dificil de evaluat datorită unicității lor, ceea ce duce la lipsa unor active comparabile pe piață. În procesul de audit, auditorii apreciază rezonabilitatea modelului de evaluare a managementului și a ipotezelor. ISA 540 (2019) menționează că complexitatea apare atunci când există multiple atribute de evaluare și relații multiple sau neliniare între ele. Standardul revizuit afirmă în continuare despre complexitatea evaluării că aceasta există și în raport cu metoda, când mai multe surse de date, ipoteze sau tehnici de evaluare trebuie utilizate pentru a obține rezultatele procesului de estimare.

Conceptul de denaturare a valorii de către management (management bias) este legat de ipotezele managementului, care sunt de natură subiectivă, din perspectiva selecției modelelor de evaluare și a datelor de intrare (Christensen și colab., 2012; Bratten și colab., 2013; Griffin, 2014; Brink și colab., 2016).

Managementul companiilor auditate este implicat în estimare atunci când face apel la un expert (evaluator) intern. Subiectivismul inerent procesului de evaluare în sine poate provoca, în fiecare dintre pașii săi, manipulări ale valorii. Pentru a contracara efectele denaturării valorii de către management, Martin și colab. (2006) consideră că auditorul trebuie să cunoască modul în care managerii pot induce, voluntar sau nu, erori în estimarea VJ. Aceiași autori recunosc dificultatea unei astfel de sarcini din cauza lipsei de cunoștințe complete despre modul în care informațiile sunt combinate pentru a forma judecata conducerii. Tendința de manipulare este dificil de detectat și din cauza complexității VJ (Bratten și colab., 2013) și a incertitudinii estimării (Griffin, 2014).

Noi cerințe ale Standardelor internaționale de audit

Se poate observa un interes al IAASB privind utilizarea „surselor de informații externe”, care este echivalent cu utilizarea muncii specialiștilor, inclusiv a evaluatorilor. Aceasta era o cerință specifică, o completare a celorlalte referitoare la auditul estimărilor contabile, care vizează modificarea standardului de audit inițial, ISA 540 (IAASB, 2017). Intenția era de a consolida cerințele ca

auditorul să evalueze atât munca managementului, cât și a expertului său (expertul auditorului poate fi specialistul angajat sau cel al companiei de audit), inclusiv stabilirea unei abordări bazate pe riscuri în astfel de cazuri. Suntem interesați de primul caz, expertul managementului.

Mesajul general al standardelor este că eșecul conducerii în a utiliza abilități și cunoștințe specializate, inclusiv angajarea unui expert, crește riscurile de control. ISA 540 cerea inițial, printre cele patru răspunsuri la riscul de eroare semnificativă referitor la o estimare contabilă, să se testeze modul în care managementul (conducerea) companiei a făcut estimarea contabilă. Autoritățile de reglementare și alte părți interesate cheie din procesul de audit, în special instituțiile financiare, au solicitat o revizuire a ISA 540; prin urmare, IAASB a dezvoltat versiunea actualizată (IAASB, 2019). În acest document, IAASB a adoptat o abordare care include, printre altele, și atunci când riscul inerent nu este scăzut, proceduri de audit suplimentare pentru a obține probe de audit despre anumite aspecte în circumstanțe aplicabile atunci când unul sau mai mulți factori sunt motivul evaluării unui risc semnificativ de distorsionare a valorii. În special controlul asupra modelelor este considerat critic în auditul estimărilor contabile. Dacă legăm prescripțiile ISA 540 revizuit despre modul în care managementul face estimări contabile (clasificate în standard ca fiind una dintre activitățile de evaluare a riscurilor) cu măsurarea VJ, acest lucru este echivalent cu întregul proces de evaluare care trebuie controlat. Detaliind, alin. 10 (e) din ISA 540 (2019) include drept cerințe verificarea: utilizării metodelor, selectării ipotezelor, datelor utilizate (inclusiv sursele), abilităților și cunoștințelor specializate aplicate de conducere (inclusiv utilizarea unui expert), riscului de denaturare a valorii de către management, incertitudinii estimării abordată de conducere și necesitatea unei modificări a estimărilor efectuate de conducere. Toți acești pași specifici auditului i-am inclus în cadrul nostru de cercetare.

Actualitatea obiectivului nostru de cercetare este subliniată și de alte acțiuni de revizuire a standardelor sale, planificate de IAASB. Astfel, ca o consecință a revizuirii ISA 540, IAASB a decis să propună modificări ale ISA 500 pentru surse de prețuri și non-prețuri terțe, sub un nou nume, surse de informații externe. Există servicii de stabilire a prețurilor pentru instrumente financiare, organizații guvernamentale, bănci centrale

sau date de bursă. Motivul expus este utilizarea în creștere pentru estimări contabile a datelor cu volum mare, derivate din sisteme complexe de tehnologie a informației sau furnizate de surse incluse în mod tradițional în procesul de raportare financiară (IAASB, 2017), motiv pentru care organismul profesional este preocupat să elaboreze recomandări pentru auditori în acest sens. În același timp, deși nu tratează acest caz în ISA 540 revizuit, IAASB este conștient de necesitatea revizuirii viitorului ISA 500, inclusiv pentru distincția dintre sursele de informații externe și un expert al managementului. ISA 500 existent delimitează aceste două noțiuni, dar nu într-un mod clar. Conform acestui standard, expertul conducerii este o persoană sau o organizație care posedă o expertiză specifică care se aplică la realizarea unei estimări pentru situațiile financiare. În cazul în care individul sau organizația furnizează date despre prețuri (noul ISA 540 include aici și sursele non-preț) privind tranzacțiile private, care nu sunt altfel disponibile entității, pe care entitatea le folosește în propriile sale metode de estimare, astfel de informații nu au legătură cu munca expertului managementului (IAASB, 2018 - ISA 500).

Cadrul de cercetare propus

Pentru a acoperi elementele procesului de evaluare, în cadrul pe care îl propunem variabila dependentă pe care am considerat-o adecvată este *Un risc mai mare de denaturare a estimării*, iar variabilele independente sunt „Furnizorul de VJ” și „Raportarea VJ”. ISA 540 și literatura sugerează relevanța delimitării tipului de evaluator, expert extern versus expertul managementului. De asemenea, alegerea noastră pentru variabila „Raportarea VJ” este inspirată de elementele cuantificabile sugerate în ISA 540 auditorului atunci când verifică o estimare contabilă pentru un element al situațiilor financiare, adică atributele relevante de evaluare cantitativă și calitativă și sursele de date care ar oferi măsuri adecvate ale acestor atribute. Prin urmare, am proiectat două componente ale „Raportării VJ”, și anume *Focus pe caracteristicile datelor de intrare, sursa lor, riscul volatilității lor și Focus pe metodele, ipotezele și modelele de evaluare*. Variabila dependentă a fost cuantificată de către participanți pe o scală Likert cu 7 puncte, cuprinsă între 1 (probabilitate foarte scăzută de risc mare de denaturare) și 7 (probabilitate foarte ridicată de risc mare de denaturare).

Efectele asocierii dintre variabila dependentă și cele independente formează o matrice de forma 2x2, derivată în două circumstanțe, în funcție de calitatea controlului intern (CI). Evaluarea și încrederea în CI sunt o componentă cheie a procesului de audit (Earley et al., 2008). Potrivit literaturii de specialitate, ale cărei rezultate urmărim să le testăm, încadrăm calitatea (eficacitatea sau conformitatea) CI, în două categorii: *CI cu deficiențe*, când au fost observate unele slăbiciuni, sau erori semnificative; și, respectiv, *CI fără deficiențe*.

Ca materiale experimentale, pentru furnizorul extern de evaluare, adică evaluatorul care asistă managementul în măsurarea VJ, am folosit un Raport de evaluare standard (conform standardelor de evaluare aplicabile în România, SEV prescris de Asociația Națională a Evaluatorilor Autorizați din România - ANEVAR). Obiectul documentului de evaluare este un imobil (o clădire), care este evaluat în scopuri de raportare financiară, prin abordările bazate pe venit și cost, specifice profesiei de evaluator. Pentru furnizorul de evaluare internă, și anume estimarea proprie a managementului, pe baza opiniilor angajaților/expertiilor săi, am creat o „Foaie de lucru pentru evaluarea managementului”. Pentru elementul „Raportarea VJ” am furnizat, în afară de documentul de evaluare, o listă a etapelor pe care auditorul le urmează pentru a verifica raportarea estimării VJ, ca date de intrare, metode și ipoteze aplicate pentru măsurare.

După cum s-a menționat anterior, în ancheta noastră ne ocupăm de cazul evaluatorului companiei auditate atât în situația unei evaluări generate intern de către acest client (estimarea managementului clientului), cât și a unei estimări furnizate de un consultant extern al clientului (expertul managementului clientului). Acest lucru se datorează faptului că noi credem că activitatea evaluatorului care asistă auditorul – expertul auditorului conform ISA 620 – este integrată în efortul global al procesului de audit. În plus, acest caz nu conduce la o delimitare reală între părțile interesate în auditul valorii juste. În afară de aceasta, modalitățile de acțiune și eforturile auditorului diferă prin amploare și natură atunci când verifică evaluarea furnizată de compania auditată comparativ cu modul în care evaluează adecvarea activității propriului expert. Am ales să ne concentrăm pe cea mai solicitantă sarcină pentru auditor, care are potențialul de a induce riscuri mai mari pentru auditul estimărilor. Pe scurt, prin furnizorul estimării VJ, înțelegem atât managementul care efectuează evaluarea prin intermediul angajaților săi, cât și un

specialist extern, inclusiv serviciile de stabilire a prețurilor care oferă expertiză și date pentru evaluare.

Formatul experimentului și materialele experimentale – care au ca rezultat 8 iterații – sunt prezentate în Tabelul nr. 1.

Tabelul nr. 1. Materialele experimentale		
Componentele raportării VJ și documentele primite de participanți	Furnizorul VJ	
	Expert extern	Estimarea managementului
	Condiționat de calitatea CI: cu deficiențe sau fără deficiențe (a și b)	
<p>Componenta 1 a raportării VJ numită <i>Atributele evaluării și sensibilitatea valorii</i> (AESV).</p> <p>Documentul de raportare a valorii* și o listă a elementelor de controlat**:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Atributele relevante de evaluare cantitativă și calitativă; • Măsura în care sunt disponibile date observabile pentru a măsura atributele de evaluare relevante; • Metoda de a dezvolta informații despre sensibilitatea estimării la posibile variații ale datelor inițiale 	Caz 1/ a, b	Caz 2/ a, b
<p>Componenta 2 a raportării VJ numită <i>Metode, ipoteze și model</i> (MIM).</p> <p>Documentul de raportare a valorii* și o listă a elementelor de controlat**:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Selectarea metodelor; • Selectarea ipotezelor; • Conținutul modelelor. 	Caz 3/ a, b	Caz 4/ a, b

* Documentul de raportare a valorii este un Raport de evaluare dacă evaluarea este efectuată de un expert extern, respectiv o Foaie de lucru pentru evaluarea managementului, dacă evaluarea este efectuată de un expert intern (estimarea managementului); ** inspirat din ISA 540 (2019), secțiunea Aplicații și alte materiale explicative: A36-49; considerăm că este o sugestie pentru auditori să verifice aceste etape de evaluare.

Sursa: Proiecție proprie

Fundamentarea ipotezelor cercetării

Se pot observa opinii divergente cu privire la apelul către un expert extern în evaluare și efectele sale asupra calității raportării financiare și a procesului de audit. Pe lângă opiniile favorabile preponderente, precum credibilitatea sporită, obiectivitatea și, în general, calitatea informațiilor financiare, precum și înclinația de a verifica în detaliu valorile furnizate de rapoartele de evaluare - deci o calitate mai bună a auditului (Muller și Riedl, 2002; King, 2006; Deloitte, 2010; Salzsieder, 2016; IAASB, 2017), au fost exprimate și unele rezerve cu privire la beneficiile utilizării unor astfel de servicii externe. Întrebările cercetării noastre derivă din studiul aspectelor sensibile identificate de organisme de reglementare ale profesiei și din literatura de specialitate. Vom folosi în formularea ipotezelor termenul de „auditor”, chiar dacă investigăm în același timp percepția auditorilor-practicieni și a studenților.

În special, King (2006) vede o mai mare obiectivitate în cazul utilizării unui evaluator extern versus un evaluator

intern. De asemenea, estimarea VJ este mai puțin riscantă dacă este generată de o sursă externă, conform lui Brink și colab. (2016). Prin urmare, prima noastră ipoteză este:

H1: Per total, riscul estimării VJ este mai mic atunci când estimarea este făcută de un evaluator extern față de cazul în care este estimarea managementului.

Autoritățile de reglementare, precum Comitetul de supraveghere a contabilității companiilor publice - PCAOB (2011) și Comisia pentru valori mobiliare și operațiuni bursiere din SUA - SEC (2011), sunt îngrijorate de tendința auditorilor de a se concentra exagerat asupra rapoartelor evaluatorilor, neglijând propriile etape de verificare sau procedurile de audit. Joe și colab. (2017) observă alte riscuri pentru auditor atunci când datele prezentate în raportul de evaluare sunt semnificative în cantitate, în cazul unor deficiențe ale CI la client. În această situație auditorul tinde să nu aplice teste suplimentare, precum verificarea datelor de intrare subiective, ci mai degrabă se concentrează asupra altor detalii și date de intrare obiective. În cele

din urmă, natura și volumul testelor pe care auditorii le vor aplica pentru a verifica VJ sunt influențate de conținutul raportului de evaluare, în cazul unei calități slabe a CI la clientul lor, ceea ce va conduce la o excesivă dependență de raportul de evaluare. Martin și colab. (2006) au revizuit o serie de studii care au afirmat că încrederea unei persoane crește odată cu cantitatea de informații pe care o folosește. Credem că această tendință de a se baza pe rapoartele consultanților este justificată de faptul că auditorii apreciază un risc mai mic de estimare a VJ dacă dispun de un raport de evaluare al unui consultant extern (raportul ar trebui să conțină un volum și o calitate a informațiilor mai mari comparativ cu documentul de evaluare al managementului) și când CI are deficiențe. Așadar, următoarea noastră ipoteză, derivată din H1, (H1a) este:

H1a: Când CI prezintă deficiențe, auditorii manifestă o încredere excesivă în documentul de evaluare extern (Raport de evaluare) în ceea ce privește atributele de evaluare, sensibilitatea valorii și soluțiile adoptate pentru a testa această sensibilitate (prima variabilă a Raportării VJ, AESV).

Salzsieder (2016) susține că, dacă recursul la evaluatori externi este cunoscut, auditorii manifestă o tendință de a verifica în detaliu valorile furnizate de rapoartele de evaluare. În același sens, Martin și colab. (2006) evocă tendința auditorului către o subiectivitate de confirmare (căutare de informații care să susțină, nu să respingă, o presupunere anterioară, adică ipotezele managementului). Pentru a diminua tendința de subiectivism de confirmare, un auditor ar trebui să adune date de sprijin pentru a ajunge la datele de intrare utilizate pentru estimarea VJ și a face distincția între sursele interne și externe, precum și modalitățile de procesare a datelor în cadrul modelelor de evaluare. Astfel, următoarea noastră ipoteză, derivată din H1, (H1b) este:

H1b: Per total, riscul de audit este mai mic atunci când evaluatorul este extern și, prin urmare, auditorul verifică în detaliu informațiile furnizate în Raportul de evaluare ca date de intrare și metode aplicate (a doua variabilă a raportării VJ, MIM).

Pe lângă prima propunere empirică, am dezvoltat o a doua, legată de componentele documentului de evaluare și de expertiza auditorilor în metodologia de evaluare a proprietăților. Bratten și colab. (2013) cred că lipsa cunoștințelor de evaluare a auditorilor, explicabilă prin complexitatea VJ, este unul dintre elementele care

afectează performanța procesului de audit și capacitatea auditorilor de a găsi și de a încorpora în judecățile lor o potențială denaturare de către management a estimării VJ. IAASB, în ISA 540 actualizat, evidențiază necesitatea unor abilități sau cunoștințe specializate mai devreme în procesul de audit, în raport fie cu înțelegerea, fie cu identificarea și evaluarea riscurilor de denaturare/eroare semnificativă (IAASB, 2017). În ceea ce privește CI legat de măsurarea VJ, Martin și colab. (2006) consideră despre controalele legate de estimarea VJ că necesită o muncă considerabilă de audit, consecventă (în fiecare an) pentru a înțelege și evalua și că informațiile specifice și procesele de control necesare pentru a sprijini estimarea VJ sunt foarte specializate. Prin urmare, credem că, dacă controlul intern nu prezintă deficiențe (inclusiv controlul intern legat în mod specific de estimarea VJ), auditorul se poate concentra asupra Raportului de evaluare și a componentelor sale. Vrem să vedem care componentă ar necesita mai mult efort de audit, iar ipoteza noastră este următoarea:

H2: Când CI nu prezintă deficiențe, verificarea metodelor, ipotezelor și modelului (MIM) induce un risc mai mare de denaturare a estimării decât celelalte componente ale raportării VJ, adică atributele evaluării și sensibilitatea valorii (AESV).

Pentru toate ipotezele de cercetare vom varia tipul calității CI, respectiv respondenții. Pentru calitatea CI, ne uităm la rezultatele altor studii care și-au corelat rezultatele de existența unor deficiențe ale controlului intern și pe care le-am menționat anterior. Pentru respondenți, intenționăm să observăm similitudini și diferențe între percepția auditorilor practicanți și a studenților. În plus, testăm dacă implicarea studenților ca subiecți în studiile de audit este cu adevărat relevantă.

Participanți la studiu

Materialele experimentale au fost verificate cu doi auditori experimentați și, după câteva clarificări, am aplicat experimentul cu două grupuri de participanți. Primul grup a fost format din 160 de studenți ai unei universități relevante din România, masterat, anul I, trei specializări, adică audit, contabilitate și evaluarea proprietății. Studenții au absolvit la nivel de licență și masterat două cursuri în domeniul auditului și alte două cursuri în domeniul evaluării activelor și afacerilor, atestându-și competențele în aspectele pe care noi le investigăm. Al doilea grup de participanți a fost format

din 76 de auditori experimentați înregistrați la Camera Auditorilor Financiari din România (CAFR). Materialele experimentale au fost completate de participanți în cadrul unor întâlniri directe în toamna anului 2019. În ultima parte a întâlnirii am cerut participanților-auditori să completeze un scurt sondaj demografic pentru a observa câteva dintre caracteristicile acestora și înțelegerea lor asupra procesului de evaluare. În extras, statisticile descriptive au arătat că experiența de audit este mai mare de 10 ani pentru o proporție de 43% în cadrul participanților; că experiența lor în auditul VJ ca număr de cazuri / rapoarte este mai mică de 15 pentru întreaga activitate; că frecvența cursurilor de formare pe VJ (adesea, sau ocazional) denotă o proporție

de 63%, respectiv, că au folosit serviciile unui evaluator (intern, al firmei de audit sau extern) frecvent și ocazional, preponderent (66%).

Rezultatele experimentului

Ca teste statistice am folosit, pe lângă statisticile descriptive menționate mai sus, analiza univariată, respectiv medii ale percepțiilor respondenților pe scala Likert cu 7 trepte și testul efectelor simple. Rezultatele analizei univariate cu variabila dependentă sunt prezentate în Tabelul nr. 2.

Tabelul nr. 2. Rezultatele analizei univariate cu „Un risc mai mare de denaturare a estimării VJ” ca variabilă dependentă (ANOVA)

Panel 1 - auditori				
Variabile independente	Sum of squares	df	F	p-value
Raportarea VJ	0.071	1	0.038	0.847
Furnizorul VJ	4.051	1	2.185	0.150
CI	28.135	1	15.176	0.001***
Raportarea VJ x Furnizorul VJ	6.475	1	3.492	0.071*
Raportarea VJ x CI	2.269	1	1.224	0.277
Furnizorul VJ x CI	1.635	1	0.882	0.355
Furnizorul VJ x Raportarea VJ x CI (R ² =0.337; R ² adj=0.176)	6.346	1	3.423	0.074*
Panel 2 - studenți				
Variabile independente	Sum of squares	df	F	p-value
Raportarea VJ	4.050	1	1.848	0.178
Furnizorul VJ	7.200	1	3.285	0.074*
CI	22.050	1	10.061	0.002**
Raportarea VJ x Furnizorul VJ	0.200	1	0.091	0.763
Raportarea VJ x CI	0.450	1	0.205	0.652
Furnizorul VJ x CI	0.800	1	0.365	0.548
Furnizorul VJ x Raportarea VJ x CI (R ² =0.201; R ² adj=0.124)	5.000	1	2.281	0.135

***Semnificativ la 1%, ** Semnificativ la 5%, * Semnificativ la 10%.

Sursa: Proiecție proprie

Analiza univariată indică semnificația calității CI atât pentru auditori, cât și pentru studenți (p -value = 0.001, respectiv 0.002) atunci când vine vorba de evaluarea riscului estimării VJ. Aparent, opțiunile de raportare de către expertul în evaluare a rezultatelor estimării în cadrul documentului de evaluare (Raportarea VJ) și, de asemenea, tipul evaluatorului (furnizorul VJ) nu au un impact semnificativ asupra percepției auditorilor dacă aceste variabile acționează separat. Dar modalitățile de

raportare a VJ sunt importante pentru auditori atunci când sunt legate de furnizorul VJ (intern sau extern) (p -value = 0.071) și, de asemenea, atunci când se adaugă calitatea CI (p -value = 0.074). În schimb, studenții diferențiază furnizorul VJ independent de asocierea cu alte variabile (p -value = 0.074). Pe de altă parte, studenții nu reacționează semnificativ la elementele de raportare a VJ care sunt legate de procesul de audit specific practicii de audit.

Tabelul nr. 3. Medii și efecte simple pentru „Un risc mai mare de denaturare a estimării VJ” ca variabilă dependentă

Panel 1a – auditori - când CI prezintă deficiențe			
	Furnizorul VJ		
Raportarea VJ	Expert extern	Estimarea managementului	Testul efectelor simple
Atributele evaluării și sensibilitatea valorii (AESV)	5.17 ^a	5.40	F= 0.096
	(0.477) ^b	(0.510)	p= 0.761
	n=6	n=5	
Metode, ipoteze și model (MIM)	4.75 ^a	5.00	F= 0.090
	(0.250) ^b	(0.775)	p= 0.768
	n=4	n=5	
Testul efectelor simple	F= 0.269	F= 0.258	
	p= 0.611	p= 0.618	
Panel 1b – auditori - când CI nu prezintă deficiențe			
	Furnizorul VJ		
Raportarea VJ	Expert extern	Estimarea managementului	Testul efectelor simple
Atributele evaluării și sensibilitatea valorii (AESV)	3.33 ^a	2.75	F= 0.371
	(0.615) ^b	(0.750)	p= 0.552
	n=6	n=4	
Metode, ipoteze și model (MIM)	2.25 ^a	5.00	F= 6.868
	(0.250) ^b	(1.000)	p= 0.020**
	n=4	n=4	
Testul efectelor simple	F= 1.279	F= 4.597	
	p= 0.277	p= 0.050**	
Panel 2a – studenți - când CI prezintă deficiențe			
	Furnizorul VJ		
Raportarea VJ	Expert extern	Estimarea managementului	Testul efectelor simple
Atributele evaluării și sensibilitatea valorii (AESV)	3.10 ^a	4.50	F= 3.600
	(0.623) ^b	(0.477)	p= 0.066*
	n=10	n=10	
Metode, ipoteze și model (MIM)	4.30 ^a	4.50	F= 0.073
	(0.517) ^b	(0.453)	p= 0.788
	n=10	n=10	
Testul efectelor simple	F= 2.645	F= 0.000	
	p= 0.113	p= 1.000	
Panel 2b – studenți - când CI nu prezintă deficiențe			
	Furnizorul VJ		
Raportarea VJ	Expert extern	Estimarea managementului	Testul efectelor simple
Atributele evaluării și sensibilitatea valorii (AESV)	2.90 ^a	2.90	F= 0.000
	(0.233) ^b	(0.407)	p= 1.000
	n=10	n=10	
Metode, ipoteze și model (MIM)	2.80 ^a	3.60	F= 1.926
	(0.442) ^b	(0.499)	p= 0.174
	n=10	n=10	
Testul efectelor simple	F= 0.030	F= 1.475	
	p= 0.863	p= 0.232	

^a medie; ^b eroarea standard

*** Semnificativ la 1%, ** Semnificativ la 5%, * Semnificativ la 10%.

Sursa: Proiecție proprie

Testul efectelor simple și valorile medii alocate percepțiilor participanților oferă rezultate pentru auditori, precum și pentru studenți și verifică ipotezele noastre de cercetare.

Pentru auditori, H1 este confirmată pentru 3 din 4 cazuri (Tabelul nr. 3, panelurile 1a și 1b) dacă ne uităm la valorile medii. Excepția este AESV, dacă CI nu prezintă deficiențe. Acest lucru indică faptul că auditorii se bazează pe ipotezele managementului, precum și pe credibilitatea datelor de intrare utilizate în estimarea furnizată de acesta. H1 este, de asemenea, confirmată pentru studenți, ca medii observate în panelurile 2a și 2b: 3 din 4 cazuri și percepții egale pentru al 4-lea.

Legat de H1a, auditorii par să manifeste încredere într-un evaluator extern, dar nu confirmată de evidența statistică semnificativă (doar prin medii), pentru nici una dintre componentele raportării VJ, atunci când CI prezintă deficiențe. Prin urmare, pentru auditori H1a este invalidată. În schimb, H1a este validată pentru studenți ($p\text{-value} = 0.066$).

H1b este validată pentru auditori, în cazul uneia dintre cele două componente ale Raportării VJ, și anume MIM ($p\text{-value} = 0.020$) și a unui CI fără deficiențe. Aceleași rezultate, bazate pe valori medii, pot fi observate pentru studenți, dar fără semnificație statistică. Prin urmare, H1b nu este validată în cazul studenților.

H2 este validată în cazul auditorilor pentru estimarea VJ furnizată de manager ($p\text{-value} = 0.050$). Pentru studenți, H2 este confirmată doar de valorile medii, fără semnificație statistică și, de asemenea, pentru cazul estimării managementului.

Concluzie

Cercetarea noastră a observat percepția profesioniștilor și a studenților în domeniul auditului și evaluării proprietăților asupra riscului de audit atunci când vine vorba de estimarea VJ.

În primul rând, rezultatele noastre indică atât pentru auditori, cât și pentru studenți că aceștia văd un risc de audit mai mic atunci când evaluarea este furnizată de un evaluator extern, în loc de unul intern (estimarea managementului), confirmând rezultatele studiilor anterioare ce abordează acest subiect. De asemenea, subliniem în cazul studenților o bună înțelegere a obiectivelor, conceptelor și metodologiei în domeniile de audit și evaluare, chiar și în absența experienței practice.

În al doilea rând, detaliind observația de mai sus, am observat în cazul studenților, dar nu și al auditorilor, o încredere excesivă în Raportul de evaluare furnizat de un consultant și, prin urmare, un risc mai mic de audit, atunci când controlul intern prezintă deficiențe. Credem că ei percep evaluarea externă mai obiectivă și mai credibilă. Prin urmare, dacă ar avea statutul de auditori nu ar trebui să depună un efort suplimentar de audit pentru a descoperi denaturările VJ. Această observație este valabilă pentru componenta de raportare a VJ, Atributele evaluării și sensibilitatea valorii. Acesta nu este un aspect pozitiv, conform literaturii de specialitate, și explicăm acest punct de vedere, în cazul studenților, prin prisma lipsei de experiență în audit. Alte rezultate sunt legate de auditori și percepția lor asupra metodologiei de evaluare. Aceștia se bazează mai mult pe evaluarea externă care are potențialul de a reduce propriul risc de estimare a auditului, deoarece se pare că verifică în detaliu valorile furnizate în Raport ca date de intrare și metode de evaluare aplicate de evaluator (componenta Raportării VJ, Metode, ipoteze și model).

În al treilea rând, auditorii sunt mai atenți la estimarea VJ furnizată de manageri, atunci când vine vorba de metodologia de evaluare, care, aparent, nu poate oferi la fel de multe detalii tehnice în documentul său de evaluare ca un evaluator extern. Prin urmare, riscul de audit și efortul de audit suplimentar sunt mai mari în cazul metodologiei decât în celălalt caz, al Atributelor evaluării și sensibilității valorii.

În concluzie, rezultatele prezentate în literatura de specialitate și avertizările asociațiilor profesionale sunt validate empiric de cercetările noastre (King, 2006; PCAOB, 2011; SEC, 2011; Brink și colab., 2016), uneori nuanțate în raport cu calitatea controlului intern (Brown-Liburd și colab., 2014; Joe și colab., 2017), cu componentele Raportării VJ și cu tipul de participanți.

Aceste rezultate trebuie discutate în lumina factorilor de influență a VJ evocați în literatura de specialitate și, în special, a legăturii dintre furnizorul de VJ și raportarea VJ, pe de o parte, și complexitatea VJ și denaturarea valorii de către management, pe de altă parte. Credem că în studiul nostru VJ prezintă o complexitate mai mare datorită abordării pe care am folosit-o pentru estimarea proprietății imobiliare care a făcut obiectul materialelor experimentale și anume abordarea prin venit și cost, în locul abordării prin piață, mai accesibilă. În aceste condiții, am urmărit care dintre cele două componente ale Raportării VJ induce riscuri mai mari pentru auditori,

concluzionând că este vorba despre componenta *Metode, ipoteze și model*. Apreciem că una dintre explicații rezidă în metodologia de evaluare și specificitățile acesteia. Înțelegerea auditorilor asupra procesului de evaluare este o premisă pentru calitatea auditului procesului de evaluare. În ceea ce privește atitudinea părtinitoare a managementului, am stabilit că auditorii sunt conștienți de subiectivismul managementului și de necesitatea depunerii unui efort mai mare de audit atunci când furnizorul VJ este extern (dar angajat de conducere) și nu intern. Considerăm că, printr-un efort de verificare mai consecvent, există premise pentru ca tendința de distorsionare să fie mai ușor de detectat. Aceasta și dacă experiența auditorilor se va îmbogăți cu alte cazuri de estimare a valorii juste,

cazuri pe care până acum piața nu le-a oferit în suficientă măsură. O ultimă observație se referă la viitorii auditori potențiali, studenții la nivel de masterat, din domeniul gestiunii afacerilor. Confirmăm că studenții reprezintă o alternativă pentru studiile empirice în audit, percepțiile lor generale fiind apropiate de cele ale profesioniștilor. Diferențele în validarea ipotezelor sunt explicabile în opinia noastră prin lipsa lor de experiență practică.

Rezultatele noastre trebuie privite prin prisma subiectivismului inerent conceperii și aplicării experimentului. O viitoare continuare a acestei cercetări este extinderea aplicării experimentului la un număr mai mare de participanți.

BIBLIOGRAFIE

1. Bratten, B., Gaynor, L.M., McDaniel, L., Montague, N.R. & Sierra, G.E. (2013). The audit of fair values and other estimates: the effects of underlying environmental, task, and auditor specific factors. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 32(1), 7-44.
2. Brink A.G., Tang F. & Yang L. (2016). The impact of estimate source and social pressure on auditor's fair value estimate choices. *Behavioral Research in Accounting*, 28(2), 29-40.
3. Brown-Liburd H., Mason S. & Shelton S. (2014). The effect of reliance on third-party specialists under varying levels of internal control effectiveness on the audit of fair value measurements. Working paper, *International Symposium on Audit Research*.
4. Cannon N.H & Bedard J.C. (2017). Auditing challenging fair value measurements: evidence from the field. *Accounting Review*, 94(4), 81-114.
5. Christensen, B.E., Glover, S.M. & Wood, D.A. (2012). Extreme Estimation Uncertainty in Fair Value Estimates: implications for audit assurance. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 31(1), 127-146.
6. Deloitte (2010). Springing forward: the eight annual fair value pricing survey. Retrieved April 4, 2018, available at: https://www.mfdf.org/images/DirResPDFs/Fair_Value_Survey.pdf.
7. Doliya P. & Singh J.P. (2016). An interpretive structural modelling approach to analyze the interaction between factors of the fair value measurement audit process. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(2), 37-48.
8. Earley C.E., Hoffman V.B. & Joe J.R. (2008), Reducing management's influence on auditors' judgments: an experimental investigation of SOX 404 assessments, *Accounting Review*, 83(6), 1461-1485.
9. Glover, S. M., Taylor, M. & Wu, Y. (2014). The gap between auditing experts' performance and regulatory expectations when auditing complex and fair value measurement: causes and potential solutions. Retrieved July 1, 2018, available at: <http://www.audsymp.dept.ku.edu/wp-content/uploads/2014/05/Saturday-Paper-6-by-Glover-Taylor-Wu.pdf>.
10. Glover, S.M., Taylor, M.H. & Wu Y.J., (2017). Current practices and challenges in auditing fair value measurement and complex estimates: implications for auditing standards and the academy. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 36(1), 63-84.
11. Griffin, J.B., (2014). The effects of uncertainty and disclosure on auditors' fair value materiality decisions. *Journal of Accounting Research*, 52(5), 65-93.

12. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2017). *International Standard on Auditing, Proposed international standard on auditing 540 (Revised)*. Retrieved September 3, 2018, from <http://www.ifac.org/system/files/publications/files/Proposed-ISA-540-Revised-Auditing-Accounting-Estimates-and-Related-Disclosures.pdf>.
13. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2018). *International Standard on Auditing 540 Revised*. Retrieved April 22, 2019, from https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ISA-540-Revised-and-Conforming-Amendments_0.pdf.
14. International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2018). *International Accounting Standards, 500*. Retrieved August 20, 2018, from <https://www.iaasb.org/clarity-center/clarified-standards>.
15. Joe J.R., Vandervelde S.D. & Wu Y.J. (2017). Use of high quantification evidence in fair value audits: do auditors stay in their comfort zone? *Accounting Review*, 92(5), 89-116.
16. King A.M. (2006). Auditing evaluation reports. *Valuation Strategies*, 9(6), 18-25.
17. Martin, R.D., Rich J.S. & Wilks T J. (2006). Auditing fair value measurement: a synthesis of relevant research. *Accounting Horizons*, 20(3), 287-303.
18. Muller K.A. & Riedl E.J. (2002). External monitoring of property appraisal estimates and information asymmetry. *Journal of Accounting Research*, 40(3), 865-881.
19. Salzsieder L. (2016). Fair value opinion shopping. *Behavioral Research in Accounting*, 28(1), 57-66.
20. Securities and Exchange Commission SEC (2011). *Disclosure and corporate governance: financial reporting challenges for 2012*. Retrieved September 2, 2018, from https://www.weil.com/~media/files/pdfs/weil_alert_sec_cg_january_12.pdf.